תלמוד בבלי · ראשונים · רבינו גרשום · סדר מועד

רבינו גרשום על תענית

גרשום בן יהודה

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רבינו גרשום על תענית

גרשום בן יהודה

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רבינו-גרשום-על-תענית/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 4
דף ב: 4
דף ג. 5
דף ג: 6
דף ד. 7
דף ד: 7
דף ה. 9
דף ה: 10
דף ו. 10
דף ו: 11
דף ז. 11
דף ז: 12
דף ח. 12
דף ח: 12
דף ט. 12
דף ט: 13
דף י. 13
דף י: 14
דף יא. 14
דף יא: 15
דף יב. 15
דף יב: 16
דף יג. 16
דף יג: 18
דף יד. 18
דף יד: 20
דף טו. 21
דף טו: 21
דף טז. 21
דף טז: 22
דף יז. 22
דף יז: 24
דף יח. 25
דף יח: 26
דף יט. 27
דף יט: 27
דף כ. 27
דף כ: 28
דף כא. 28
דף כא: 29
דף כב. 29
דף כב: 29
דף כג. 30
דף כג: 30
דף כד. 30
דף כד: 31
דף כה. 31
דף כה: 31
דף כו. 31
דף כו: 32
דף כז. 32
דף כז: 33
דף כח. 34
דף כח: 35
דף כט. 36
דף כט: 36
דף ל. 37
דף ל: 37
דף לא. 37

דף ב.

מאימתי מזכירין גבורת גשמים. שאומ' מוריד הגשם:
מאחר שהגשמים סימן קללה הוא בחג כדאמרן בסוכה משל לעבד שמשמש לרבו והפך לו רבו קיתון על פניו כלומר שאינו חפץ בו אף כך כשיורדין גשמים בחג יוצאין הכל מן הסוכה ונראה שאין חפץ הקב"ה שישבו בסוכה ואמאי מתחיל להזכיר גבורות גשמים ונראה שהוא מתפלל שירדו גשמים בחג:
לא אמרתי לישאל שיתפלל על הגשמים בחג אלא להזכיר. שמתחיל להזכיר בחג[1] גבורות של גשמים מקום שמוריד גשמים בעונתם לאחר החג כשצריכין:
אם כן לעולם יהא מזכיר אפי' בימות החמה שמוריד גשמים בעונתן:
גמ' התם קאי מזכירין כו' במס' ברכות:
וליתני התם במס' [ברכות] סמוך לדתני מזכירין כו' ליתני מאימתי מ"ש דשבקיה עד הכא כלומר מי קתני הכא בסדר מועד מאימתי אמאי דתני מזכירין במס' ברכות דהיינו בסדר זרעים. תנא מר"ה סליק ששניהם בסדר אחד הן להכי לא מצי למימר מ"ש דשבקיה עד הכא. כתיב עושה גדולות עד אין חקר אלמא דכתיב חקר בגשמים וכתיב חקר בברייתו של עולם מה בברייתו של עולם כתיב ביה גבורה אף בגשמים הוי כמו דכתיב גבורה:
שלא נמסרו שלשתן ביחד ביד שליח. יפתח ה' ולא שליח כי אני ה' ולא שליח פותח את ידך ולא שליח. גשמים נמי היינו פרנסה וכבר חשיבנא ליה:

דף ב:

פיסקא מלולב גמר לה שדומה ללולב שכשם שאי אפשר לאילו בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא מים מה לולב ביום שמתחיל ליטול ביום ראשון אף הזכרה ביום (בו' צ"ל כלומר) שאינו מתחיל להזכיר בלילי יו"ט ראשון עד למחר. מה ניסוך המים מאורתא כדאשכחן במס' סוכה שממלאין המים לניסוך המים בלילה ויש ספרים שכתוב בהן [דאמר מר] מנחתם ונסכיהם בלילה שמקריבין קרבן ביום יכולין להביא המנחה והנסכים בלילה אף האי ניסוך המים יכולין לנסך בלילה. אף הזכרה נמי מאורתא שבלילי יו"ט הראשון קאמר ר' אליעזר שמזכירין להזכיר גבורות גשמים. גמרא גמיר לה ר' אבהו דר' אליעזר לא למדה אלא מלולב. ממתניתין שמיעה ליה דר' אליעזר גמר מלולב:

[1] נראה דצ"ל גבורות של מקום שמוריד גשמים וכו'.

משעת הנחתו מיום שמברכין בו באחרונה דהיינו בשביעי. ארבעת מינין הללו שבלולב ואתרוג:
כך גשמים יהא מזכיר כל השנה אפי' בימות החמה אם הוא רוצה אף בחג נמי אם הוא רוצה יהא מזכיר. משעה שפוסק מלשאל שבפסח פוסק מלומר ותן טל ומטר פוסק מלהזכיר גבורת הגשמים ועכשיו לא מצית למימר אם בא להזכיר כל השנה מזכיר אלא בימות החמה אינו מזכיר הואיל ואין זמנו אף בחג אינו מזכיר הואיל ולאו זמן ברכה הוא. האחרון המתפלל תפלת מוסף. הראשון המתפלל (תפלת) יוצר:
מזכיר ושוב אינו מזכיר. שפיר קאמר ליה ר' אליעזר לר"י דכי היכי דמזכירין תחיית המתים כל השנה אע"ג דלא זמניה כך מזכירין גבורות גשמים אם רוצה כל השנה ובחג נמי אע"ג דלאו סימן ברכה הוא מזכירין. סימן קללה הוא וכיון דלאו זמנה אין מזכירין וה"ה בחג:
נאמר בשני ונסכיהם דסגי בנסכה וכיון דבשני אתרבי מ' לדרשה דמים לפיכך מתחיל להזכיר בשני:

דף ג.

בשני ניסוכין הכתוב מדבר שני ניסוכין על קרבן אחד ונסכיהם משמע ניסוכין הרבה דקרבנות הרבה. סבר לה כר"י דמרבה ניסוך המים אי סבר כר"י [לימא כר"י] שיזכיר בשני. ניסוך יתירה בשני כתיב כלומר ונסכיה דמרבה תרי ניסוכין כתיב בששי להכי אמר בששי מתחיל להזכיר ואהני מים דלא מצי למימר תרווייהו דיין:
אי ר"ע תרי יומי הוו ותו לא דהא אמר ונסכיה דכתיב בששי מרבה ניסוך המים. אי ר' יהודה (בן בתירה) שתא הוי ותו לא דהא אמר מ'י'ם' מים דהיינו בשני מרבה ניסוך המים:
וסבר לה כר' יהודה דמתניתין דאמר בלוג היה מנסך כל שמונה ולא אמר דסבר כוותיה במה דאמר מנסך כל שמונה אלא במה דאמר בשמיני מנסך וכיון דבשמיני מנסך משכחת לה לר' יהודה [ב"ב] דאמר בשני מתחיל לנסך ניסוך המים כל שבעה דאפיק ראשון ועייל שמיני:
משיב בעל התלמוד מי מצי אמר ר' יהודה דבשמיני מנסך מ"ש דקאמר דבראשון אינו מזכיר דכי רמיזי מיא בשני רמיזי דמונסכיהם מרבה ניסוך המים:
שמיני נמי מי מצי אמר דמנסך ביה מיא שביעי אמר רחמנא דמים כתיב בשביעי ולא בשמיני אלא ר' יהושע היא דאמר משעת הנחתו דהיינו בשביעי מזכיר ואעפ"כ סבר דניסוך המים כל שבעה דגמרא גמיר לה הלכה למשה מסיני דניסוך המים כל ז' ודאי

כר"א אתי אלא להכי לא מוקים לה כר' אליעזר דהוא לא בעי אי ר' אליעזר [היא] דודאי כר"א אתי שפיר:
אי ר' יהושע חדא יומא ותו לא דאמר משעת הנחתו בשביעי מזכיר וה"ה דמתחיל לנסך: עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל השדה כולה בשבילן ערב שביעית עד ר"ה אע"ג דשאר שדות אין חורשין לפני שביעית שלשים יום זה חורשין דהואיל דילדות הן אם אין חורשין סביבן מפסידין:
וניסוך המים כל שבעה:
ר"י משום ר' יהושע יו"ט האחרון של חג וכו' הי רבי יהושע אילימא ר' יהושע דמתניתין דאמר ביו"ט האחרון הוא מזכי' (מיו"ט האחרון מזכיר) דראשון נמי המתפלל יוצר אור מזכיר ואלו הכא תני הראשון אינו מזכיר האמר משעת הנחתו דהיינו בשביעי והכא קתני יו"ט האחרון דהיינו בשמיני. ותו הא דתניא במכילתא אחריתי ר' יהודה [אומר] משום בן בתירה העובר לפני התיבה ביו"ט האחרון [אחרון] מזכיר ראשון אינו מזכיר: אלא אמר רב נחמן בר יצחק תהא תרווייהו הא דבעית הי ר' יהושע והא דבעית הי בן בתירה ר' יהושע בן בתירה. זימנין קרי ליה בשמיה דאבוה [ר"ל בן בתירה] וזימנין קרי ליה בשמיה דידיה ר' יהושע. מקמי דליסמכיה לא הוי חשוב וקרי ליה משמיה דאבוה:
בטל וברוחות לא חייבו. משיב הרוח ומוריד הטל:
מ"ט לא חייבו חכמים להזכיר דלא מיעצרי כלומר שמעולם ירד טל ומנשב רוח ולא צריכי (שאין ברכה מ"ט דלא מיעצר כלומר שלעולם יורד ואין בו) ברכה:

דף ג:

ה"ק ליה אפי' טל שיורד לברכה לא ליהוי:
וליהדריה נמי לטל דברכה כלומר אמאי לא אמר ליה ואתנה מטר וטל על פני האדמה: משום דלא מינכרא. דכיון דבכל יומא הוי נחית טל שאינו של ברכה כי א"ל האידנא נחית טל דברכה לא מינכר בין טל דעד השתא [ר"ל דעד השתא נמי] הוי נחית טל:
דמכניפנא לכו והכי משמע כי מארבע רוחות אשר פרשתי אתכם אקבץ אתכם כשם שאי אפשר לעולם בלא רוח שבכל יום משיב הרוח:
אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו. אע"ג דלא זמניה הוא:
אמר מעביר הרוח אין בכך כלום ואפ"ה לא מיעצר:
בעבים וברוחות משיב הרוח ומביא עבים:

למימרא דלא מיעצרי שתדיר באין עבים ומנשב הרוח ואין בהם לא קללה ולא ברכה. בעבים וברוחות הכתוב מדבר. אלמא דאית בהו ברכה וקללה ואמאי אמרת לא חייבו חכמים להזכיר:

קשיא עבים אעבים כו' חרפי שלפני המטר אין בהן משום ברכה. אפלי שלאחר המטר יש בהן משום ברכה. רוח מצויה. ברכה. שאינה מצויה אינה ברכה:

מיבעי לבי דרי. וכיון שצריכין הן אלמא דמיעצרי דיש בהן משום ברכה:

אפשר בנפוותא. וכיון שאין צריכין אין בהן משום ברכה ולא מיעצרי:

שניות למטר כלומר טובים הם כמטר כמו שני למלך:

דאתיא ניחא הוה שני למטר כמטר:

דאתיא רזיא כתיב ביה יתן ה' מטר ארצך אבק וגו':

גלוהי דליליא ברק:

שמשא דביני קרחי שזורח כאן ואין זורח כאן:

מעלי חד תלגא לטורי להכי אמר לטורי שתדיר השלג בהרים:

גשם מטר וגשם מטרות הרי ה':

אמר רבא תלגא לטורי מעלי עורפילא. מיטרא דקה. פרצידא גרגר:

דף ד.

דתותי קלא. תחת קרקע קשה:

עורו פילי התעוררו בקעים כלומר שמכניס המטר דקה בבקעים ומוציא התבואה שבהם:

כיון דנבט שבקע ויוצא אף ת"ח כיון שיוצא שמו בעולם שוב הולך וגדול בכל שעה:

שאינו קשה כברזל. שאינו קשה לרצות. הצרי אין בגלעד כלומר שהיה יכול לילך אצל אליהו ומתיר לו נדרו:

על לבי זה יצחק שלא היה בלבו של הקב"ה שישחטהו אלא בפה כדי לנסותו:

על כפים חקותיך. וידים נראין לעולם:

אין שואלין את הגשמים. ותן טל ומטר:

מאן תנא דהתחלת שאלה והזכרה מצי למיהוי ביום אחד:

דף ד:

ר' יהודה אמר האחרון מזכיר. גבורת גשמים וה"ה דשואלין ותן טל ומטר:

דאמר משעת הנחתו דהיינו בשביעי מתחילין להזכיר שהוא חולו של מועד מצי להתחיל לשאול בברכת השנים שהרי מתפללין אתה חונן. דאי ר' אליעזר כיון דאמר בראשון

מתחיל להזכיר לא מצי למיהוי התחלת הזכרה והתחלת שאלה ביום אחד דביו"ט ראשון ליכא שאלה שהרי אין מתפללין בו אתה חונן ולא מצי למישאל אלא בברכת השנים אפי' תימא דקתני אין שואלין ר' אליעזר היא ולא תימא שאלה והזכרה כהדדי. אלא שאלה לחוד והזכרה לחוד דמזכירין ביום ראשון ושואלין בחולו של מועד. אמר רבא [אפילו תימא] ר' אליעזר היא דאמר הזכרה ביו"ט הראשון ולא מצי למישאל ביה שהרי אין מתפלל אתה חונן. דראשון מזכיר וה"ה שואל. ר"י אמר עד שיעבור הפסח והיכי אמר במתני' שאינו שואל אלא עד יום ראשון של פסח כאן לשאול כאן להזכיר. הא דאמר ר' יהודה במתניתין הראשון מזכיר ביו"ט ראשון של פסח היינו להזכיר אבל לשאול יכול לשאל עד שיעבור הפסח:

במקום שאינו שואל מזכיר. שהרי מתחיל להזכיר בחג ואינו שואל עד ששים בתקופה:

מקום שהוא שואל דקאמרת דשואל עד שיעבור הפסח:

על אחת כמה וכמה שיזכיר (ומתרץ) [והיכי תריץ] רב חסדא דרבי יהודה קאמר שאינו מזכיר אלא עד יום ראשון של פסח וה"ה לשאלה[2] דפרכת האמר ר' יהודה ששואל עד שיעבור הפסח תרי תנאי ואליבא דר"י:

עד שיעבור ש"ץ ראשון של יו"ט ראשון היינו נמי כדאמר ר' יהודה במתניתין הראשון [מזכיר האחרון] אינו מזכיר וה"ה לשאלה:

שאלה ביו"ט מי איכא דקאמרת דקאמר ר' יהודה ביו"ט ראשון שואל והא אינו מתפלל אתה חונן והיאך אמר שאלה בברכת השנים. שואל במתורגמן המתורגמן המתרגם דרשה ביו"ט של פסח אומר שאלה בדרשה:

דבר שאינו צריך לצבור כלומר שאין הצבור שואלין בתפלתן היאך ישאל המתורגמן אלא כדעולא דלא תריץ ליה עד שיעבור ש"ץ אלא לאחר הפסח ממש:

עד שיעבור זמן שחיטת פסח דהיינו י"ד אבל ביו"ט ראשון אינו שואל והאי דקאמר ר' יהודה במתניתין עד יו"ט הראשון היינו להזכרה ולא לשאלה מה תחלתו מזכיר אע"פ שאינו שואל שמזכיר בחג ואינו שואל עד ששים בתקופה:

אף סופו מזכיר. עד יום ראשון ואינו שואל אלא עד י"ד:

דהזכרה נמי ריצוי שאלה היא כלומר להכי מזכיר בחג הואיל ועתיד לשאול בששים בתקופה שלפניו. מאי ריצוי שאלה איכא והא[3] עדיין הוא עתיד לשאול אלא מכיון שפסק מלשאול שוב אינו מזכיר אלא כדעולא דתריץ עד שיעבור הפסח ממש והא דא"ר יהודה

[2] נראה דצ"ל אלא אמר עולא הא דפרכת וכו'.
[3] נראה דצ"ל והא תו אינו עתיד לישאול וכו'.

במתני' עד יום ראשון של פסח[4] היינו להזכרה ולא לשאלה. הלכה כר' יהודה דאמר מזכיר ביום אחרון של חג וה"ה לשאלה כאן לשאול כאן להזכיר הא דאמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה היינו להזכרה שמתחיל להזכיר בחג והא דאמר ר' אלעזר הלכה כר"ג היינו לשאלה. והאמר ר' יוחנן במקום שהוא שואל מזכיר אלמא הא דאמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה היינו בין לשאול בין להזכיר דכי הדדי נינהו וקשיא הלכתא אהלכתא:

ההוא להפסקה. כלומר הא דאמר מקום שהוא שואל הוא מזכיר היינו להפסקה כלומר שפוסק מלשאול ומלהזכיר ביום ראשון של פסח אבל להתחלה מתחיל בחג ושואל בשבעה במרחשון:

הא לן והא להו הא דאמר הלכה כר"ג דאינו שואל עד שבעה במרחשון היינו להו לבני בבל דאית להו פירי בדברא ואין צריכין לגשמים עד ז' במרחשון והא דאמר הלכה כר' יהודה דבחג מזכיר ושואל לן בא"י דלית לן פירי בדברא:

אית להו עולי רגלים ואם יורדין גשמים בג'[5] אינן יכולין לחזור מפני הגשמים:

כי קאמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה דשואל ומזכיר בחג בזמן שאין בית המקדש קיים דליכא עולי רגלים והא דאמר הלכה כר"ג בזמן שביהמ"ק קיים ובז' במרחשון כבר חזרו.

ואנו דאית לן תרי יומי [שמיני] ואחרון של חג:

היכי עבדינן הא אחד מהן חול הוא ובאיזה יום יתחיל לשאול. מתחיל במוספין של יום ראשון מימים האחרונים ופוסק במנחה דשמא חול הוא וערבית ושחרית מיום האחרון לגמרי. לאחר שעשיתו קדש ששאלת במוסף אלמא דקדש הוא תעשהו חול שאין אתה מזכיר במנחה:

ופוסק ערבית שהרי היא הכנסה דיום אחרון ושחרית ושואל במוסף כמו שעשה אתמול דקדש הוא ואמר דאחרון שואל:

דף ה.

כיון שהתחיל לשאול במוסף דיום ראשון שוב אינו פוסק אלא שואל במנחה בשחרית ובערבית ומוסף וכו' ואף רב הדר ביה ואמר כיון שהתחיל שוב אינו פוסק. מונה כ"א בתשרי דהיינו ראשון של אחרון ויתחיל לשאול ושוב אינו פוסק:

כדרך שמונה מר"ה ועד יוה"כ. יורה ומלקוש בראשון האי ראשון היינו ניסן. בימי יואל נתקיים מקרא הזה יורה בראשון ולעולם יורה במרחשון הוא:

[4] הדבר תמוה דהא תי' זה כבר דחי הגמ' לעיל ועולא הא מתרץ דתרי תנאי אליבא דר"י וצ"ע.
[5] אולי צ"ל בג' במרחשון או דצ"ל בחג אינן יכולין לחזור וכו'.

שני ושלישי ורביעי בניסן נמצא תבואה שרגילה להתגדל בו' חדשים גדילה בי"א יום מרביעי דניסן עד יום י"ו בו שמקריבין בו העומר:
כשהשור הולך לזרוע בוכה שרעב. מהו אלומותיו דמשמע תרי דקנה זרת ושיבולת שתי זרתות:
אמר הקב"ה לא אכנס בירושלים של מעלה דהכי משמע עד שבקרבך קדוש שיבנה ירושלים למטה לא אכנס לירושלים של מעלה:
יחדיו משמע תרי ירושלים. ומנלן דהאי אחת משמע ע"ז כתיב הכא מוסר הבלים עץ הוא. עשרים וארבעה שביקא להו כלומר והלא עברו על עשרים וארבעה ספרים ע"א עשרים ושש עבירות כתיבי באותה פרשה התשפט התשפט:

דף ה:

ומאי ניהו ע"ז דכתיב פן תשחיתון ועשיתם פסל ואמר כל מקום שנאמר השחתה אינו אלא דבר ערוה וע"ז. ע"א. מאי נינהו ע"ז כלומר כשהוא עובד הני תרי ע"ז דקדריים וכותיים ומנלן דהאי קרא כי שתים רעות משמע ע"ז כתיב הכא כו':
לא בטלו מעשה ידיהן בחייהן. משכן:
מרנני כל עם אבתריה. דאמרי לפי שחטא מת בחור. קפצה עליו זקנה דלא רנני עליה דסבר זקן הוא. אלא באמרי פי כגון שמואל:
ביודעה ומכירה:

דף ו.

שמורה הבריות לפי שהוא מטר הראשון:
שיורד בנחת כמו עושה הוראה לבניו בנחת:
ששוטף את הגרנות. דמשמע יורה כחץ:
שמפיל אילנות. דמשמע[6] מחתך מלקושה:
סקאין. צלצל:
שמל קשיותן. שכשאינו יורה מתענין ומתפללין:
או אינו יורה אלא בכסליו:
בעתו. היינו י"ז במרחשון:
בכירה גרסינן. עד שיגיע ר"ח כסליו כדאמר דאין מתענין אלא עד השלישית שאינה יורדת:

[6] אולי צ"ל דכן משמע לשון מלקוש.

כמאן כר' יוסי דאמר ראשונה בי"ז ושניה בכ"ג הרי ראשונה ושניה בז' ימים:

דף ו:

עד שתרד רביעה ראשונה אינה חשובה כלום:
מאימתי כל אדם מותרין בלקט בשכחה ובפאה של בעה"ב המוציא לקט שכחה ופאה יכול ליקח. משילכו הנמושות שכבר הסיחו עניים מדעתן. אתיגדא בטורח שכבר לא השאירו כלום:
שבילי הרשות דרכים שהם ברשות היחיד בשדות[7] ברביעה שניה כבר כלה לחיה:
שניה אין צריך אלא כדי שיכול ללוש מהן עפר לגוף פי החבית. אין בהן משום ועצר. כלומר דיש בהן משום ברכה. קודם ועצר דק"ש. מוך קפל. ודמוך כלומר שכל היום יורד מטר:
עיבא עבים עבות הן של ברכה ובהכי אמרו מוך שקך וגני:
ענני קטנים. ארמלתא שאין יורד גשמים. לא ביירי תרביצי אין חריבין בתי מדרשות שיכולין תלמידים לבוא שאין מעכבין להן גשמים ובטבת יש להם פנאי יותר מכל ימות השנה ע"א שאין מפסידין הגנות:
דאתא מיטרא מעיקרא. קודם טבת ובטבת (נמי אתי טוביה אי ומוקפין) הוי ארמלתא:
הא כתיב והמטרתי[8] לפורענות:
הא דאתא טובא אין בהן משום ועצר דברכה הוי. דאתא כדבעי כלומר זעיר הוי קללה דיקא נמי דקרא בזעיר מיטרא כתיב:
תמטר תהא מקום מטר כל דהו:
משיצא חתן לקראת כלה. משיצאו מים התחתונים לקראת מים העליונים כדרך שיבא חתן לקראת כלה:

דף ז.

ששקולה כתחיית המתים ששניהם חיים לעולם. אלא להכי כתיב כי האדם [עץ השדה] שת"ח נמשל בו וממנו תאכל. כלומר שיכול להבין בתורה:
אותו תשחית וכרת שהתורה משחתת בו. נואלו שדי צוען. והרי הן היו חוטאין:
בפחות שבכלים. כלי חרס:

[7] נראה דצ"ל עד מתי נהנין וכו' עד שתרד רביעה שניה שאז כבר כלה לחיה.
[8] צ"ל ואר"י אמר רב שתיהן לפורענות.

דף ז:

נפסלין בהיסח הדעת. כלומר מפסידין כשאין משתמרין. אלא בראתיו. דהיינו בריית עולם:
שצויתי אתכם בימות החמה היינו תרומות ומעשרות:
שנאמר ומצח שהוא עז פנים מיד אשה זונה היה לך ועוז פניו שמעיז פניו ישונא:
ימוך שאינו נותן מטר:
בהרים בהרים גדודים:

דף ח.

וכ"ש היכא דהוכשרו מעשיהם מעיקרא דהיינו יתרון הכשר והוא לא פנים קלקל שלא הראה פנים במשנה קלקל בתלמוד:
והוא לא פנים. שאין רבו מסביר לו פנים ירבה עליו רעים. לרצות את רבו שיסביר לו פנים:
משתכין. מחליד:
לוחשי לחישות. שיודעין להתפלל ואין מתפללין:
מקנה שמגיס דעתו אף על עולה מעלה כעס על העולם:
ומעלי אותו שמסלקין אותו מן העולם:
מה הנאה יש לך. שאתה נושך ואינך אוכל. כאן ביחיד. נשא לבבנו:
כאן בצבור. ויפתוהו בפיהם:
מצדיקים עליו מלמעלה כדכתיב וסביביו נשערה מאד:

דף ח:

אם לשבט דאתי ברזיא:
להרים שילך על ההרים:
אם לחסד שיורד בנחת ימציאהו ליישוב:
צדקה לעניים. שמתחממין שהן ערומים:
בערבי שבתות סימן קללה הוא שאין יכולין לטרוח לכבוד שבת.

דף ט.

כדעבד לאבוך. שנעשה גל של עצמות:

דף ט:

מטר אתי בשביל תפלת יחיד ולברך את מעשה ידיך שבשביל יחיד אתי מטר:
יכול לכל כלומר שאינו יורד גשם אלא בשביל כולם ת"ל לאיש שמוריד לו מטר בשביל תפלתו:
נהילא. מטר דקה סימן דאתי מיטרא:
מהולתא. שבתחלה מוציא קמח דקה ולבסוף מוציא עבה:
חריא דעיזי. ריעי של עזים שמוציא ריעי לבסוף דק:

דף י.

כמאן כר' יהושע דאמר ממים העליונים הם. כמאן כר' אליעזר דאמר מן הארץ עולה מטר. מתמצית כור שותה תרקב. מתמצית גן עדן שותה כל העולם דכל העולם לגבי גן עדן כתרקב לפני כור תרקב תרי וקב דהיינו ג' קבין. כור ל' סאין ותרקב חצי סאה נמצא תרקב אחד ששים בכור וכל העולם אחד ששים בגן עדן:
רחצדא בלא מטרא כלומר שקוצרת בלא מטר כלומר שאינה צריכה מטר שיושבת בין ביצעי המים. ע"א אצדא:
טובעני ולא יובשני כלומר מיתרמי שטובעין הזרעים אבל לעולם אין מתייבשין:
ר"ג אומר בשבעה בו בחמשה עשר יום אחר החג כלומר דז' במרחשון הוא ט"ו אחר החג כדי שיגיע האחרון כו' קודם הגשמים:
ובגולה אין שואלין את הגשמים עד ששים בתקופה. לפי שהן במקום נמוך ואין צריכין למטר כל כך:
ציבי דטבות רישבא. דהוה עשיר והיו עצים שלו מונחים ליבש בשדה עד שיכנסם במרחשון:
כלפני ששים. ואין שואלין בו:
או כלאחר ששים. ושואלין בו:
עילאי בעו מיא רב דהוה מא"י בעי מים בששים. תתאי לא בעי מיא שמואל דהוה מבבל עד לבסוף לא בעי מיא עד ששים ואחד:
אוכלין ושותין משחשכה. שאין אוכלין מבעוד יום כיוה"כ וכתשעה באב:
שלא להפקיע את השערים. דבני כפרים הבאים ליום הכניסה מספקים מים ומזון לאחיהן שבכרכין וכשהן באין בחמישי לא ידעו שקבלו עליהם תענית ואין מביאין מזון אלא לצורך השבת ולוקחין הכל לצורך ליל חמישי לפי שהתענו בו ומתייקר המזון

לצורך השבת אבל כשגוזרין בשני כשבאין בשני לעיר שומעין כשגוזרין תענית וכשבאין בחמישי מביאין מזון כדי למכור בלילי חמישי ולשבת:
מפסיקין בראשי חדשים אם אירעו בחמישי ושני הכתוב במגילת תענית דלא להתענאה בהון:

דף י:

אל יאמר תלמיד [אני] איני ראוי לכך להתענות. ר' יוסי אומר כל אדם נמי עושה עצמו וזכור לטוב:
אפילו במס' כלה שאין רגילין להתעסק בו שאין שבח הוא לו שמתענה:
דבר של שבח אינו עושה כגון חתן קורא ק"ש בלילה הראשון. של צער מתענה. ות"ח עושה. בין של שבח בין של צער:
הרי זה מתענה ומשלים שנותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם וחומרי מקום שיצא משם:
אל יתראה בפניהם. כשהוא שבע. אל ינהיג בעצמו עידונין. שלא יאמר הואיל שאכלת כל שהוא אוכל הרבה:
והן רעיבין מפני הרעב:
שמא ירגז עליכם הדרך. שהרואה אתכם שאתם חולקין בדבר הלכה סבור נלחמים אתם ומתרגזים עליכם. בעיוני. לא עייני באורחא:
משום מעיינא. שאם אוכל הרבה מתכבד במיעיו ואין יכול לילך. משום מזוני דלא שכיחי באורחא:

דף יא.

דיתיב בארבא. ליכא משום מעיינא ואיתא משום מזוני. דאזיל מאונא לאונא. דשכיחי מזוני. משום מזוני ליכא משום מעיינא איכא:
רב פפא הוי אכיל סגי:
חסוכי בנים ולא כולי עלמא:
זו מדה בינונית שהרי מזכירין יום המיתה כדכתיב כי מחר נמות:
ההוא דמדכי בנפשיה. כלומר שנזיר שמצער עצמו מן הטומאה קרוי קדוש ולא ליושב בתענית. ההוא אשר חטא על הנפש דמסאב נפשיה על המת:

דף יא:

כאילו קדוש שרוי בתוך מיעיו ולא יתענה ר"ל אמר יושב בתענית נקרא חסיד שנא' גומל נפשו איש חסד שפירש עצמו מליכל כמו ויגמל:
ממעט במלאכת שמים. שאינו יכול לעסוק בתורה:
יחיד שקיבל עליו תענית. כראוי מבעוד יום. לן בתענית. ה"ק אם לא קבל מבעוד יום אלא בצפרא קבל עליה להתענות חצי היום ובחצי היום קביל עליה עד לאורתא ולן בלילה בתעניתו ולא קבל עליה כלום והתענה אף למחר אין מתפלל תפלת תענית שכבר יצא בתפלת תענית דאתמול. ושאני הכא דלא קביל עליה מאורתא כלומר באותו יום שמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית אבל הכא דלן בתעניתו עבדיה להאי תענית שני כתענית אריכא שהוא מאתמול שעדיין לא אכל וכיון שהתפלל אתמול תפלת תענית אין צריך להתפלל היום:
מתענין לשעות שמקבלין תענית ביום אע"ג דלא קביל עליה מאורתא:
קנקנים של עובדי כוכבים שנשתמש בהן יין. לאחר שנים עשר חודש. לאחר שנשתמשו בו עובדי כוכבים:

דף יב.

חלוק לבן שאין לו אימרא. שאין לו שפה כדי שלא יחשדוהו שמא באותה שפה הכניס מעות הקדש שגנב משום שנאמר והייתם נקיים מה' ומישראל. דקא מימלך מימלוכי.
שקיבל עליו תענית בשחרית עד הצהרים ובצהרים קבל עליו להתענות עד לאורתא.
שלא שקעה עליו חמה כלומר שלא התענה כל היום עד לאורתא:
לצעורי נפשייהו מיכוונו אבל תענית לא מיקרו אלא א"כ משלים כל היום:
מפני שיו"ט שלהם היה. שמביאין בו עצים למערכה:
התם לצעורי נפשייהו בעלמא מיכוונו ולא לתענית שהרי יו"ט שלהן היה:
עד שאבא לביתי אלמא דאין משלימין:
התם לשמוטיה נפשיה מבי נשיאה שהיה מבקש ממנו שיאכל עמו היה אומר כן כדי שלא יטריחו לאכול עמו:
במנחה. בט' שעות ומחצה:
כל איניש דאתי עליהון שקיבל עליו תענית. מקדמת דנא קודם שהגיעו אותן ימים שאמרו חכמים במגילת תענית שלא להתענות בהן ואירע התענית באותן ימים:

מאי לאו ייסר עצמו בצלו. כלומר שייסר עצמו בתענית ממה שקבל עליו בתפלת המנחה.
מאן דאמר ייסר כדאמרן דאפי' קיבל עליו התענית לאחר שנתקנו אותן ימים טובים שלא להתענות בהן אלא שקיבל עליו קודם שהגיעו שייך נפשיה בתענית ממה שקיבל עליו תענית בתפלת המנחה:
אם נדרו קודמת לגזירתנו אם קיבל עליו תענית קודם שתיקנו חכמים אותן ימים טובים:
תדחה גזירתנו מפני נדרו דאסור באכילה הואיל שקיבל עליו בתפלת המנחה:
אם גזירתנו קודמת לנדרו שתיקנו אותן ימים טובים קודם שקיבל זה עליו אלו תעניות תדחה נדרו מפני גזירתנו שאינו מתענה מפני אילו ימים טובים. ועוד הורה ששמע משום אב ב"ד שבירוני' אם נדרו קודמת לגזירתנו קודם שקבעו ב"ד את החדש שבו אלו ימים טובים היינו גזירתנו קיבועה חדש תדחה גזירתנו מפני נדרו דהואיל כשקיבל עליו תענית לא ידע באיזה יום יארע ימים טובים אלו אבל קדם גזירתנו לנדרו שקבעו ב"ד את החדש קודם זה שקיבל עליו תענית וכשקיבל כבר ידע באיזה יום יארע ימים טובים אלו ואעפ"כ קבל לפיכך ידחה נדרו דאינו מתענה באילו ימים טובים עד מתי אוכל והולך.
מי שיש לו להתענות למחר:
שלא סיילק השלחן:

דף יב:

היכי עביד כשקיבל עליו שיהא למחר מותר בנעילת הסנדל דאמר למחר הריני בתענית יחיד:
דילמא מיכל נמי אכיל כלומר כי היכי דסיימי סנדל ה"נ יכולין לאכול:
סיימי אפנתא שנועלין עליונו של סנדל העור שעל הרגל אבל העץ שתחת הרגל לא היו מניחין. סברי לה כשמואל דאמר אין תענית צבור בבבל לפיכך אין אסורין בנעילת הסנדל שהן י"ג ו' ראשונים ז' אחרונים. בשלמא רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה. מה אסיפת זקנים ביום. כנופיא מצפרא ולא מאורתא. איפוך אנא דמצפרא מצלי ולאורתא קרו ומפטרו. במנחת הערב ואכרעה על ברכי אלמא דרביעית בתרא הוו מצלי:

דף יג.

אף אנן נמי תנינא דבתענית צבור אינו אסור אלא בחמין דקתני נועלין את המרחצאות[9] אבל היכי איבעי ליה למיתני מי מצי למיתני סוכרין את הנהרות א"ר שישא בר אבא רב

[9] אולי צ"ל א"ל אביי אלא היכי וכו'.

אידי בר אבין הכי קשיא ליה מכדי קתני אסורין ברחיצה דרחיצה משמע בחמין למה לי למתני נועלין את המרחצאות דמשמע נמי חמין לאו למימר דבחמין אסור ובצונן מותר והיינו דקאמר אף אנן נמי תנינא כרב חסדא דבתענית צבור בצונן מותר. נימא מסייע ליה לאביי דשמעינן ליה דאמר תענית צבור אסור בין בחמין בין בצונן:

לכולי עלמא לא הרי לך תשעה באב[10] שהוא תענית צבור ודייקינן דאפי' בצונן אסור אמר רב חנא מהכא לא תסייעי' לאביי דלא נצרכא הא דקתני טובלין כדרכן אלא לחמי טבריא דמצי למיטבל בהו והכי קאמר טובלין כדרכן בחמין אבל כ"ע לא אבל בצונן אפי' לכ"ע שרי:

כדיי הוא בית אלהינו לאבד עליו טבילה אחת שלא יהיה טובל עליו בת"ב כלל. א"א בשלמא דת"ק אמר כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בצונן בת"ב אבל כ"ע לא היינו דקא פליג רב חנינא עליה דת"ק דחייבי טבילות אין טובלין בצונן דכדיי הוא בית אלהינו לאבד עליו טבילה אחת אלא אי אמרת בצונן שרי לת"ק והכי קתני חייבי טבילות טובלין כדרכן בחמין אבל כ"ע לא אבל בצונן מותר לכ"ע וקפליג רב חנינא עליה דת"ק דלא מצי למיטבל בחמין א"כ ליכא איבוד טבילה דהא טביל בצונן אע"פ שאינו טובל בחמין דהא שרי בצונן לכ"ע אלא לאו לעולם אמר ת"ק בצונן טובלין אבל כ"ע לא ומסייעא. לאביי א"ר פפא לעולם אמר ת"ק טובלין כדרכן בחמין אבל לכ"ע אסור וצונן שרי לכ"ע ודאמר א"כ טבילה בצונן איכא וליכא איבוד טבילה ר' חנינא הוה קאי בדוכתא דלא שכיחא צונן ולעולם מהכא לא תסייעיה לאביי. (כל) אמרו אסור ברחיצה כו' באלו תעניות. מאי לאו הא דקתני וכן אתה מוצא באבל אכולהו אהאי נמי דקתני בסיפא דמילתא בהאי מסכתא באידך פירקא כשאמרו אסור ברחיצה וכו' ורחיצה לא משמע אלא בחמין וקשיא למאן דאמר כל שהוא משום אבל אסור בין בחמין ובין בצונן. לא אשארא לבד מרחיצה קאמר וכן אתה מוצא באבל אבל ברחיצה מוחלקין דאילו בתענית קתני ברחיצה דמשמע בחמין אבל לא בצונן ואילו באבל אסור בין בחמין בין בצונן. אין הבוגרת רשאי לנוול עצמה לפי שעומדת על פרקה וראויה לינשא. אילימא בחמין אין הבוגרת רשאי לנוול עצמה כלומר דיכולה לרחוץ בחמין:

[10] לכאורה תמוה דהא גם לר"ח בת"ב אסור בצונן ומאי מייתי מינה ראיה לאביי ואולי דרבינו לא היה גורס בדברי ר"ח כגון ת"ב ועדיין צ"ע.

דף יג:

אלא לאו בצונן קאמר אין הבוגרת רשאה לנוול עצמה אלא רוחצין בצונן הא נערה רשאה לנוול עצמה דאפי' בצונן אינה רוחצת וקשיא לרבא דאמר אבל בצונן מותר. לא כי קתני אין הבוגרת רשאי לנוול הא נערה רשאה אכיחול אבל בצונן מותר אפי' בנערה. התם בבשרא וחמרא ליכא אלא לפכוחי פחדא אבל ליכא תענוג לפיכך שרי. הכא בצונן איכא תענוג לפיכך אסור. אלא לאו בצונן קאמר דנערה רשאה לנוול עצמה [ש"מ] דאבל אסור בין בחמין בין בצונן והוי סיועא לא כי קתני נערה רשאה לנוול בכיחול ופירכוס אבל בצונן מותר ולא הוי סיועא:

וכי יחיד קובע ברכה לעצמו.[11] יש מברך העונה בעת צרה:

בשומע תפלה. שכולל בשומע תפלה ואינו מברך ברכה לעצמו. הני דש"ץ כ"ד הוויין כדמפרש לקמן וקתני שזה מתפלל תשע עשרה. אלמא דקובע ברכה לעצמו שמברך העונה בעת צרה:

[ודקא קשיא לך דהא] הוויין כ"ד ברכות בדקמייתא בשלש תעניות ראשונות קא מיירי דליכא בהו כ"ד ולא הוי אלא י"ט ולעולם אין היחיד קובע ברכה לעצמו:

אלא שבאלו אמצעיות אסורין במלאכה וראשונות מותרין במלאכה הא לעשרים וארבעה זה וזה שוין כי היכי דבאמצעיות איכא עשרים וארבעה הכא נמי איכא בראשונות כ"ד ולא מצית לתרוצי דצבור מתפלל י"ט בש"ץ דהא איכא כ"ד אלא ביחיד שקיבל תענית צבור ותיפשוט דיחיד קובע ברכה לעצמו. ה"נ תנא באיסור קא מיירי כלומר לעולם בראשונות ליכא כ"ד והא דלא קתני שבאלו יש כ"ד ובאלו אין כ"ד משום דבאיסורי קא מיירי דהוי אסור בעשיית מלאכה ובתפלה לא מיירי בברכות ולעולם הא דקתני דצבור מתפלל י"ט מוקמינן בש"ץ אבל לא ביחיד דאין יחיד קובע ברכה לעצמו. ואיב"א לעולם בראשונות ליכא כ"ד ולהכי לא קתני שבאלו יש כ"ד ובאלו אין כ"ד דבאמצעיות נמי אין כ"ד:

[12] ה"נ תנא ושייר ולא נמי כלומר שייר כ"ד דבשבע איכא ובאמצעיות ליכא:

דף יד.

והא אין בין קתני דמשמע דהוי דוקא כי היכי דאמרינן דאין בין קמא דוקא אלמא דליכא בינייהו אלא מתריעין ונועלין אבל לכ"ד שוין אלמא דבאמצעיות איכא כ"ד הא שייר

[11] אולי צ"ל וכי יכול לברך וכו'.
[12] נראה דצ"ל ה"ג וכ"ת תנא ושייר ולא גרסינן נמי כלומר וכו'.

תיבה דבאחרונות איכא ובאמצעיות ליכא אי משום תיבה לאו שיורא הוא דמילי בצינעא קתני כגון מתריעין ונועלין מילי דפרהסיא כגון תיבה שמוציאין לרחוב לא קתני ולעולם איכא תיבה באחרונות ולא באמצעיות אבל כ"ד דהוי בצנעא אם איתא דליכא באמצעיות הוה קתני שבאילו מתפללין כ"ד ובאילו אין מתפללין כ"ד אלא ש"מ דבאמצעיות איכא כ"ד ולא מצית לתרוצי אב"א באמצעיות ליכא כ"ד ולעולם אמרינן הא דקתני אין בין ג' ראשונות לג' אמצעיות כו' הא לכ"ד שוין דהיכי דבאמצעיות איכא כ"ד ה"נ איכא בראשונות ולא מצית לתרוצי הא דתני שצבור מתפלל י"ט דהא איכא כ"ד אלא מוקמינן ליה ביחיד שקיבל עליו תענית צבור ותפשוט דיחיד קובע ברכה לעצמו מתניתין נמי דיקא דבאמצעיות איכא כ"ד מה אילו אחרונות יתירות על הראשונות דהיינו אמצעיות שבאלו אחרונות מתריעין ונועלין אבל לכל דבריהם זה וזה שוין אלמא דכי היכי דאיכא כ"ד באחרונות איכא נמי באמצעיות וכי תימא ה"נ תנא ושייר כלומר דה"נ איבעי ליה למיתני שבאילו יש כ"ד ובאילו אין כ"ד אלא ששיירו הא מה אילו קתני דמשמע דהוי דוקא דליכא בינייהו אלא להני דתני בהדיא אבל לכ"ד זה וזה שוין דכי היכי דאיכא כ"ד באחרונות איכא נמי באמצעיות. אי משום תיבה לאו שיורא הוא אלא כיון דשייר כ"ד אלמא ש"מ דכי היכא דבאחרונות איכא כ"ד ה"נ איכא כ"ד באמצעיות השתא דאתית להכי דתרצית דקתני באידך פרקין דכ"ד לא הוי שיורא כלומר לעולם באחרונות איכא כ"ד ובאמצעיות לא והא דלא קתני שבאילו יש כ"ד ובאילו אין כ"ד משום דקתני לה באידך פירקא דבאחרונות איכא כ"ד ולא באמצעיות והא דקתני אין בין שלש ראשונות לשלש אמצעיות וכו' אמר הא לכל דבריהם זה וזה שוין דכי היכי דבאמצעות ליכא כ"ד ה"נ בראשונות ומצינו לאוקמי הא דקתני שצבור מתפללין י"ט בש"צ בקמייתא דליכא כ"ד ולא ביחיד דאין יחיד קובע ברכה לעצמו:

נקוט אמצעייתא בידך כלומר כולהי אמרו דבאמצעיתא מתענות ולא בראשונות ולא באחרונות בראשונות לא דאכתי לא תקיף רוגזא ובאחרונות דקשי עלה להתענות שבעת ימים ומתרצו כולהי הא דקתני מתענות בראשונות ולא באחרונות היינו אמצעיתא שהן ראשונות לאחרונות ולא באחרונות ממש והאי דקתני מתענות באחרונות היינו אמצעות שהן אחרונות לראשונות ולא בראשונות ממש והאי דקתני אין מתענות לא בראשונות ולא באחרונות היינו ראשונות ממש היינו אחרונות ממש שהן שלש עשרה דהאי שלש שהיחידים מתענין לא חשיב כלום:

בעננו והיינו התרעה דהוו בכינופיא ובהן י"ג תרועות כדאמרן בפירקין דלקמן דבברכה ראשונה אמר להם קודם הברכה תקעו ולאחר הברכה תקעו ותוקעין ומריעין ותוקעין

וקודם ברכה שניה אומר להם הריעו ומריעין ולאחר ברכות אומר להם הריעו ומריעין ותוקעין ומריעין נמצא בברכה ראשונה מריע אחת ובשניה ג' וכן בכל אלו ז' ברכות בראשונה תרועה אחת ובשניה ג' תרועות נמצא לז' ברכות י"ג תקיעות וסימן לדבר דעבדינן תרועה יריחו הא יריחו בשופרות הוות ומדנקט סימן יריחו ש"מ דתרועה בשופר:

החיכוך שחין היה צעקה בפה ומדקתני לא דיו מתריעין אלא צועקין אלמא דצעקה בפה ותרועה בשופר:

לעזרה ולא לצעקה כל אחד מתפלל בפני עצמו אבל אין עושין כנופיא. ר' יהודה גזר תליסר תעניתא הני דקתני במתניתין רב אמי דאמר אין מתענין יותר מי"ג לגרמיה עבד לא הורה כהלכה:

דף יד:

לא שנו שאין מטריחין יותר מדאי אלא לגשמים אבל לשאר פורעניות מתענין והולכין עד שיענו והאי דר' יהודה נשיאה שאר מיני פורעניות הוה:

שאין מטריחין את הצבור יותר מדאי דברי רבי אפילו בשאר מיני פורעניות ור' אמי דאמר כר' לא מן השם הוא זה כלומר לאו להכי הוא דבשאר מיני פורעניות אין מטריחין יותר מי"ג אלא לגשמים אין מתענין יותר מי"ג כבר יצאה זמנה של רביעה דבר"ח כסלו הוה ביום ראשון וגזרו תענית בשני ובחמישי ושני דהיינו ט"ו יום בכסליו ומתחיל השניות בשני וחמישי ושני הרי כבר יצא כל כסליו ועכשיו בר"ח טבת מתחילין הז' תעניות חמישי ושני בכל שבוע הרי יצאו בו' תעניות ג' שבועות וגוזרין בשביעי ביום שני בשבוע רביעי הרי יצא כל טבת וי"ג תעניות ואם היו גוזרין עוד תעניות לא היו יכולין לגזור בטבת דאין גוזרין בתחלה אלא ביום שני ושני דטבת כבר עבר אלא היה להם לגזור ביום שני שבשבט וכבר עבר מקצת שבט ובר"ח כבר יצא זמן רביעה וכבר יצאו רוב גשמי שנה דלהכי הוי[13] אמר בשבט ר"ה לאילן דכבר יצאו רוב גשמי שנה:

כיחידים דמין ובשומע תפלה ושואלים מטר כיחיד ששואל צרכיו בשומע תפלה א"ר יהודה אימתי סדר כל אילו התעניות הכל לפי השנים דשנה שחונה צריכה לרוב גשמים ושאינה שחונה אינה צריכה גשמים מרובים הכל לפי המקומות כגון נינוה שואלין הגשמים [בתקופת תמוז] ומדכולל הכי ש"מ דשואלין בצבור:

[13] אולי צ"ל אחד בשבט אבל צ"ע דא"כ שנה משנתו כב"ש ואפשר דצ"ל ט"ו בשבט וצ"ע.

מטין עם חשכה לא נועלין ולא פותחין לא נועלין משום בני כפרים שבאין להספיק מים ומזון לאחיהם שבכרכין ולא פותחין הואיל דלאו לכבוד שבת הוא:
ובחמישי מותרין לפתוח לגמרי:
יש לו שני פתחים בשני פותח אחד לגמרי הואיל ונועל אחר ואם אין לו אלא פתח אחד ולפניו אצטבה פותח [ונועל] כדרכו לגמרי אפילו בשני הואיל ויש לפניו איצטבא דיש היכר. ה"ג תנא בנין בנין של שמחה כלומר הא דקתני ממעטין בבנין היינו בבנין של שמחה[14] אכוורנקי של מלכים שכשנולד בן נוטעין אילן אחד לשמו וכשמעמידין אותו למלך עושין ממנו כסא מלכות. ומנא לן דיהושע נענה דכתיב ויאמר ה' אל יהושע וגו' ויהושע ו' מוסיף על ענין ראשון דהא והא עבד בנפילה כמשה ובקריעה. לא הכל בקימה כלומר לעתיד לבוא שעומדין כנגד ישראל והא והא עביד קימה והשתחויה. ה"ג הכל לאורה ולא הכל לשמחה צדיקים לאורה ולזו לשמחה ישרים אף לשמחה דישרים עדיפי מצדיקים:

דף טו.

הדרן עלך מאימתי

דף טו:

סדר תעניות כו' ואפי' בקמייתא כלומר דתני בסתם מוציאין את התיבה דמשמע אפילו בראשונות. פאר זו תפילין דכתיב פארך חבוש עליך דגלו מבי כנישתא [לבי כנישתא] למ"ד גלות הא איכא למ"ד פרהסיא ליכא:

דף טז.

הרי אנו חשובין לפניו כבהמה שהרי לובשין שק שהן של שיער בהמה:
א"ב עפר סתם למ"ד הרי אנו חשובין לפניו כעפר בעפר סתם סגי למ"ד כדי שיזכור אפרו של יצחק מיבעי ליה אפר מקלה:
קברי כותים למ"ד הרי אנו חשובין כמתים ה"נ מצי למיפק לך לקברי אבות של גוים ומ"ד כדי שיבקשו עלינו רחמים איבעי להו למיפק לקברי ישראל:
מאי הר המוריה למה נקרא שמה הר המוריה[15] דאברהם קראו יראה ומלכי צדק קראו שלם ועשה הקב"ה פשרה ביניהם וקראו ירושלם:

[14] אולי צ"ל ובנטיעה היינו נטיעה של שמחה כגון אבורנקי וכו'.
[15] נראה דחסר כאן איזה תיבות ואולי צ"ל דירושלים נקראת על שם שאברהם וכו' ועי' בתוס' כאן ד"ה הר:

הר המוריה שיצאה ממנו הוראה לישראל שכן יושבין סנהדרין בלשכת הגזית ומורין הוראות. דברי כיבושין דברים שאדם מכבש ללבו:
מי נדחה מפני מי כלומר דחה גזירתם מלפנינו:
מריש. קורה:
ועוזב שחוזר בו:
ורגיל להתפלל שצ"ל זכרונות ושופרות לפי שאין זכרונות ושופרות אלא בר"ה:
שפל ברך עניו:
ויש לו נעימה שיודע לבסם קולו:

דף טז:

ואומר חותמיהן שחותם בברכה לכל פסוק:
מיטפל (ובנין) [ואין] לו כלומר שיש לו טיפול בנים ואין לו עושר:
ויש לו יגיעה בשדה ששדותיו זרועות שצריכין לגשמים:
וביתו ריקם שאין לו עושר:
שבע לארוכות כלומר ודאי אין מוסיפין על שש אלא הא דקתני שבע דארוכות הן שבע דגואל ישראל שבתפלה הוא מאריך ומכאן ואילך אמר אילו שש שהן כמו ארוכות:
בד"א שעונין אמן[16] קומו וברכו את ה' מן העולם ועד העולם כלומר במקום אמן יש לענות אחר (ברכו) [הברכה] (אמרו) [ולומר] ברוך ה' מן העולם ועד העולם יכול על כל הברכות אין עונה אמן אלא פעם אחת [ת"ל וכו']:
וכן הנהיג ר' חלפתא בצפורי. לומר שלאחר ברכה זו מי שענה כו':
לא היו נוהגין כן אלא בשערי מזרח. במקדש אבל בגבולין אומר העניות קודם ברכות כדאמרן לעיל:
משום דבעי למיחתם במרחם על הארץ ועיקר א"י בימי דוד ושלמה:
ואמר כל הברכות כולן על הסדר וענו אחריו אמן אחר כל ברכה וברכה:
וכשבא דבר לפני חכמים שאמרו הענייה אחר הברכה אמרו לא היו נוהגין כן אלא בשערי מזרח במקדש אבל בגבולין אומר הענייה ואח"כ אומר הברכה כדאמר' לעיל:

דף יז.

אנשי משמר מתענין ולא משלימין מתענין הואיל ואין עצמן עוסקין בקרבנות ולא משלימין דכיון דמשמר שלהן עוסקין בקרבן היום יו"ט הוא להם לפיכך אין משלימין:

[16] נראה דחסר כאן וצ"ל בד"א שעונין אמן בגבולין אבל במקדש אינו כן שנאמר קומו כו'.

אנשי בית אב שמקריבין קרבן היום לא היו מתענין כלל הואיל ועוסקין בקרבן:
שלש שניות. שכבר תקפה הגזירה:
אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות הואיל ואין עוסקין בקרבן היום:
אנשי בית אב שעובדין היום לא ביום ולא בלילה הואיל דבלילות מקריבין נמי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב:
כל כהן שמכיר משמרתו ויודע מאיזה משמרה הוא ומשמרת בית אב שלו שיודע באיזה בית אב הוא ויודע שבתי אבותיו קבועין שיודעין באיזה יום עובדין בית אב שלו:
אסור לשתות יין כל אותו היום אע"פ שאינו בירושלים אלא הואיל ויודע שהיום עובדין בית אב שלו ואסורין ביין הוא נמי אסור:
מכיר משמרתו שיודע מאיזה משמרה הוא ואינו מכיר משמרת בית אב שלו שאינו יודע מאיזה בית אב הוא:
ויודע שבתי אבותיו קבועין שיודע שמשמרה שלו קבועין ועובדין בשבת [זו] אבל אינו יודע באיזה יום עובד בית אב שלו אסור לשתות יין כל השבת דשמא היום עובד בית אב שלו:
ויודע שבתי אבותיו קבועין שיודע שבית אב שלו עובדין יום אחד בשנה שהרי כהנים הן[17] ובית המקדש קיים רבי אומר אומר אני אם היה כהן בזמן ביהמ"ק קיים שאין מכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו היה אסור לשתות יין לעולם אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו כלומר חרבן ביהמ"ק שהיא קלקלתם תקנתם לשתות יין כרבי דאמר שתקנתו קלקלתו אבל חכמים אומרים אין מותרין לעולם כדי שלא יכנסו למשמרתם כשהן מנוולין שכשיודעין שאין יכולין לספר ולכבס במשמרתן מספרין ומכבסין קודם שיכנסו למשמרתם כשהן מנוולין הואיל ומשמרות מתחדשות שיראו אותו ביפיותו:
ראשם לא יגלחו פרע לא ישלחו ראשם לא יגלחו משמע לא יגלחו כל שעריהם לגמרי ופרע לא ישלחו משמע שלא יגדלו שעריהם:
ודילמא הכי אמרה רחמנא ופרע לא ישלחו דלא לירבו כלל אלא מסתפרין בכל יום:
פרע להביא שיגדילו שערם כל שהוא דהיינו לל' יום שלוחי לא ישלחו יותר מדאי:
אי הכי הואיל וילפת פרע פרע מנזיר אפילו האידנא נמי יהו אסורין בפרוע ראש נמי שהרי נזירות נוהג בזמן הזה:
דומיא דיין דהא איתקש פרוע ראש ליין דכתיב ויין לא ישתו כל כהן וגו' בזמן ביאה למקדש אסור דכתיב יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבואכם אל אהל מועד:

[17] והיו עובדין עבודה בזמן שבהמ"ק היה קיים כצ"ל.

מכלל דרבנן אסרי בזמן הזה ביין ונימא דפרוע ראש בזמן הזה נמי אסור. תריץ מ"ט אסרי רבנן בזמה"ז מהרה יבנה ביהמ"ק וכו' אבל פרוע ראש לא אסרי:

דף יז:

כש"כ ששינה משכרתו ולהכי אסרי בשתויי יין דאי אפשר בתקנה אבל פרוע ראש דאפשר בתקנה לא אסרי:

רב אשי אמר להכי אסרי רבנן שתויי יין בזמה"ז הואיל דחמור דהרי מחלל עבודה דאמרינן התם במס' זבחים כתיב בשתויי יין חוקה דכתיב יין ושכר אל תשת וגו' וכתיב בבגדי כהונה חוקה דכתיב (וחבשת) [וחגרת אתם] אבנט אהרן ובניו וגו' מה בגדי כהונה שאינו לובשן ועובד מחל עבודה כדאמרינן בגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם אף פרועי ראש מחלי עבודה וכי היכי דאסרי רבנן שתויי יין בזמה"ז הכי ליסרו פרועי ראש. ותריצן הא דדייקת מינה לא כלום הוא דא"כ הוא עד דלא אתי יחזקאל מאן אמרה. בן נכר ערל לב זה כהן משומד בן שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ערל בשר כהן שמתו אחיו מחמת מילה הכא נמי פרועי ראש מחלי עבודה גמרא גמירי לה ואמאי לא אסרי רבנן פרועי ראש כבשתויי יין תריצן כי גמירי מה שתויי יין במיתה וכו' לאחולי עבודה לא גמירי כלומר לא דייקינן האי ומינה אלא לעולם פרועי ראש לא מחלי עבודה להכי לא אסרי רבנן בזמה"ז אע"ג דאסרי בשתויי יין:

ה"ג מריש ירחא דניסן עד תמניא ביה איתוקם תמידא דלא למיספד שהיו אומרים מינין מתנדב יחיד תמיד שהיו דורשין את הכבש אחד תעשה שהוא לשון יחיד וחכמים היו אומרים אינו אלא מתרומת הלשכה שהרי כתיב ביה לאשי דמשמע שבא ממקום ששאר קרבנות באין דהיינו מתרומת הלשכה. ומריש ירחא דניסן עד תמניא ביה נשאו ונתנו בדבר והודו מינין לחכמים:

איתותב חגא דשבועייא דלא למספד שהיו מינין אומרין אין עצרת בא אלא [באחד] בשבת שהיו דורשין ממחרת השבת תספרו חמשים כלומר לאחר שבת בראשית הוי עצרת וחכ"א כתיב חמשים יום דמשמע בכל יום שבא חמשים יום קובע עצרת וכתיב שבע שבתות תמימות תהיינה דמשמע תמימות ממש מאחד בשבת לאחד בשבת כאן שחל עצרת באמצע שבת הויין חמשים יום בלא שבע שבתות תמימות מאחד בשבת לאחד בשבת [כאן שחל עצרת באחד בשבת]:

דף יח.

לא נצרכא לאסור שלפניו להכי קאמר דריש ירחא הוי יו"ט לאסור כ"ט דאדר בתענית ובהספד דאי משום מועד לא הוי אסור דדברי תורה אין צריכין חיזוק. כמאן כר' יוסי דאמר די לא למספד בין לפניו בין לאחריו אסור בהספד דאי דרבנן הא אמרו לאחריו מותר. אי הכי כיון דמוקמת ליה כר' יוסי עשרין ותשעה באדר נמי מאי איריא דהוה יומא מקמי דאיתוקם תמידא דקאמר להכי אמר מריש ירחא דניסן לאסור כ"ט באדר שלפניו תיפוק ליה דלהכי הוה אסור דהוה ליה יומא דבתר כ"ח דהוי יו"ט דאסור למספד והוי כ"ט אסור דהא אמר ר' יוסי בין לאחריו אסור ועדיין פריכנא למה לי למימר מריש ירחא דניסן לימא מתרי דניסן:

והפגינו בלילה כדי שישמע קולם:

אמר אביי להכי קאמר מריש ירחא לאסור שלפניו לחדש מעובר דהוי[18] ל"א כ"ח קאסר ל' שלפניו דאילו משום כ"ח לא הוי אסור אלא כ"ט:

ה"ג רב אשי אמר אפי' תימא בחדש חסר ודפרכת כיון דמוקים לה כר' יוסי למה לי למימר מריש ירחא דניסן משום כ"ט כדי לאסור [לכ"ט] לאדר שלפניו תיפוק ליה דהוי יומא דבתר כ"ח תריץ כל שלאחריו בתענית אסור בהספד מותר כלומר האי דאמר ר' יוסי בין לפניו בין לאחריו אסור לא אמר לאחריו אסור אלא להתענאה אבל בהספד מותר ולהכי איצטריך מריש ירחא דניסן כדי שיהא כ"ט מוטל בין שני ימים טובים[19] בין כ"ח לכ"ח דליהוי כיו"ט עצמו דאסור אפי' בהספד וכ"ש בתענית. נפרש מתניתין שלא פי' לעיל כך הורה המורה כל הכתוב במגילת תענית דלא למספד כלומר אותם ימים טובים הכתובים במג"ת שמותרין כל כך דאסור להו למספד וכ"ש להתענאה לפניו אסור[20] בהספד ובתענית הואיל וחמור הרבה שביו"ט עצמו אסור אפי' בהספד לאחריו מותר בהספד ובתענית ר' יוסי אומר הואיל וחמור כך שאסור אפי' בהספד נחמיר נמי שבין לפניו ובין לאחריו אסור בין בהספד בין בתענית ודלא להתענאה כלומר ואותן ימים טובים דמג"ת שאינו חמור כל כך שאינן אסורין אלא בתענית אבל בהספד מותרין בין לפניו בין לאחריו הואיל וקל כ"כ [מותרין] ר' יוסי מחמיר מכ"מ אע"פ שקל כ"כ לפניו אסור:

[18] נראה דצ"ל דהוי ל' יום דנאסר ל' שלפניו וכו'.
[19] צ"ל בין כ"ח לריש ירחא דניסן.
[20] הדבר צ"ע דהרי בהדיא אמר הש"ס לעיל דכל שלפניו או לאחריו אינו אסור רק בתענית.

ת"ר אלין יומיא דלא להתענאה כלומר כל ימים טובים הכתובים במג"ת אסורין בתענית אבל יש בהן שאין אסורין בהספד ומקצתהון די לא למספד בהון יש מהן שחמורין הרבה שאפי' בהספד אסורין עכשיו נחזור ונפרש ההלכה כסדרה. מתמניא ביה עד סוף מועדיא איתוקם ביה חגא דשבועיא למה לי למימר מתמניא ביה לימא מט' ביה ותמניא גופיה אסור דהא אמרינן לעיל מריש ירחא עד תמניא ביה איתוקם תמידא תריץ להכי אצטריך למימר מתמניא דאי מקלע מילתא להוא יו"ט דתמידא דלא ניבטיל אלא שבעה אבל תמניא אסור משום דאיתותב ביה חגא דשבועיא. השתא דאתת להכי דתרצת משום דאי איקלע מילתא ובטיל ליה עשרין ותשעה נמי דפרכת למה לי' למימר מריש ירחא דניסן משום לאסור כ"ט באדר תיפוק ליה דהוה יומא דבתר כ"ח לעולם להכי אמר מריש ירחי' דניסן כדי לאסור כ"ט באדר שלפניו דאי איקלע מילתא ובטליניה לכ"ח כו':

אמר רב הלכה כר' יוסי דאמר דאי לא למספד בין לפניו ובין לאחריו אסור:

ושמואל אמר הלכה כר"מ ת"ק דר' יוסי דסתם מתני' ר"מ וקאמר לפניו אסור לאחריו מותר:

מי אמר שמואל הכי דאמר לפניו אסור מעיקרא דשמעיה לר"מ דמיקל יותר מר' יוסי דר"מ אינו אוסר אלא לפניו ור' יוסי אוסר בין לפניו בין לאחריו. אדלא להתענאה דקאמר ר' יוסי לפניו אסור לאחריו מותר ולא אדי לא למספד דקאמר אסור בין מלפניו בין לאחריו:

דף יח:

מותרין בהספד ובתענית באותן שמקדימין לאסור את של זה בזה וקורין בט"ו אסור בי"ד בהספד ובתענית. יום ניקנור הוא ואין מותרין בהספד ובתענית אלא לאו בחדיסר וקתני מותרין אע"ג דהוי יומא דמקמי יום טוריינוס ומי אמר ר' יוחנן הלכה כר' יוסי דלפניו אסור לעולם בני ארביסר דקרו בתריסר ולהכי מותרין דלא הוי יומא טבא:

תיפוק ליה דתריסר הוי יומא דמקמיה יום ניקנור ולא ליהוי מותר בהספד ובתענית:

דיופלי. שלוחים:

בגיזירין. קופיץ:

וכן בת"ב שחל להיות בע"ש אין משלימין:

וכמה הויא התחלה דקאמר אם התחילו אין מפסיקין רב אחא אמר שלש שאם היו ג' תעניות קודם ר"ח ורביעי בר"ח אין מפסיקין זו דברי ר"ג דאמר אם התחילו אין מפסיקין אבל אין משלימין:

הדרן עלך סדר תעניות כיצד
סדר תעניות האמור כל אילו תעניות דאמרן לעיל דאין גוזרין לאלתר ברביעה ראשונה ולא ירדו גשמים אבל צמחים ששנו שנשתנה מראה שלהן מתריעין עליהן מיד קודם הרביעה שלישית להתענות ומי אמרת לאלתר ברביעה ראשונה מתענין. אבל יבשו לא דכיון שיבשו לית להו תקנתא כלל ואי מתריעין עליהן הוי תפלת שוא:

דף יט.

דאקון שנראה להן קצת תקנה:
נהרא אנהרא בצורתא כשצריכין להביא מים מנהר זה להשקות שדות שעל נהר אחר לפי שאין באותו נהר אחר מים כדי סיפוק להשקות שדותיו זהו סימן בצורת:

דף יט:

מדינתא אמדינתא כפנא כשצריכין להביא מים ממדינה למדינה זו הוא סימן רעב:
סאה בסלע ושכיחא בצורתא ד' סאין בסלע ולא שכיחא אע"ג דלא הוה יוקר הואיל ולא שכיחא הוי כפנא דאתיא הכי והכי ניחא ורזיא מיהו טובא לא אתא דליהוי לבורות לשיחין ולמערות היכי משכחת לה כיון דאתא לבורות היינו רזיא היינו לאילן:
דאתיא בשפיכותא דהוי טפי מרזיא דלא ניחא לאילן אלא לבורות. באיפרכיא שלהן באותן שכונות שצריכין להן בשאר שני שבוע אבל לא בשביעית הואיל ואין אוכלין פירות הגדילין בשביעית:
מפני שיש בהן צדקה לעניים דעניים אוכלין פירות הגדילין בשביעית. נעשו מי גשמים מצומקין שאין באין בשפע:
נמצא ריחים שאוכלות מן הקב אוכלות מן הכור כלומר שאין קולטין הריחים מן הכור קמח יותר מן הקב דהיינו תקנתו:
נמצאת עיסה שאין העריבה אוכלת מן העיסה מן הכור יותר מן הקב:

דף כ.

וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים ועל האחרת ירדה ואותה העיר שלא ירדה עליו מתענה:
שתיהן לקללה. אותה שלא ירדה עליה ואותה שירדה עליה ושתיהן מתענות. דלא מוקמי מינן גזי ריפטי ולא מיגרו (פי) [בן]:
כארזים עלי מים הוא אמר כארזים[21] ורוח הקודש משיבה עלי מים שגזעו מחליף:

[21] עי' תוס' ד"ה מה ארז.

דף כ:

בריאות נופלות. מתענין:
דקמו אגודא דנהרא וה"ק (רעועות) [בריאות] ולא ראויות ליפול לאפוקי דקאי אגודא דנהרא דאע"ג דאין רעועות הואיל וראויות ליפול דאכלה להו מיא אין מתענין עליהן והויא להה[22] נמי בריאות ראויות ליפול דקאי באתרא לאחר שהיתה רעועה דהא כיון דקם באתרא הויא כבריאה וכיון דהויא רעועה הויא ראויה ליפול. קטנתי מכל החסדים כלומר נתמעטו הזכיות בשביל נסים כי במקלי וגו'. בהכינתו שכבר קוראין לו ולא[23] בחכינתי שאני קריתי לו שם. ביומא דעיבא ודזיקא[24] זבין להו דאי יתרי ומפסדי לא הוו מייתי בערב שבת אחר:
ולא אתו למיזבן וזימנין דלא יתרי להו כלום וסמכו עליה ולא הוה להן מאכל. לשיבתא מילתא דשיבתא הוה גמיר שהיה יודע שרוח רעה שורה (על המים) [על הידים]. ותלי כוזא דמיא (נמי) [כלי] שנוטלין בה את ידיהן ונכנסין. בר מהא דהוה פתח לבבא:

דף כא.

באסקריא דספינתא: משט:
נותנין להם סלע דאזלינן בתר אומדין דעתי' דלהכי אמר שקל אם אפשר להם לצמצם אבל אם אי אפשר להם נותנין להם סלע[25] כיון שאמר תנו אין נותנים להם אלא שקל דאזלינן בתר אומדין דעתיה דכיון דבעי דלירשו אחרים ודאי הוה ליה צר עין על בניו א"ל הא מני ר"מ דמתניתין:
מונחת על ארבעה ספלים שלא יעלו עליו הרחש:
ביום אחד אין זה דבר דאקראי בעלמא הוא:
או בארבעה מרוחקין:
ט' מתים דהיינו נמי ג' מתים לג' ימים:

[22] נראה מזה דרבינו היה גורס אי נמי כההיא אשיתא וכו' והוא נמי פירוש על בריאות וראויות ליפול ולא כפרש"י.
[23] גי' רבינו בחניכתי ביו"ד לבסוף וכ"ה בערוך ערך חנך ולפיכך פי' רבינו שאני קריתי וכו' ובערוך כתוב שלא כניתי לו שם ואולי דגם בדברי רבינו צריך להגיה כן וצ"ע.
[24] נראה דחסר כאן וצ"ל ודזיקא הוה סייר לכלהו מתא וכו' וכל ירקא דהוו פייש להו לגינאי זבין להו וכו'.
[25] צ"ל ואם אמר אם מתו ירשו אחרים תחתיהם בין שאמר תנו ובין שאמר אל תתנו אין נותנין להם וכו'.

דף כא:

ריחק נגיחותיו שנגח בג' ימים הוי מועד. קירב נגיחותיו שנגח ג' ביום אחד לא כ"ש. מעברי מפסקי כלומר שיירות מצויין שעוברין במעברות מבי חוזאי להכא כיון דשכיחי שיירתא מבי חוזאי להכא גזר אבל מא"י לבבל דלא שכיחי שיירתא אי לאו משום גבירתה לא הוה גזר. אתי ליה שלמא מכרזי עליה שלמא מרקיעא:

דאית ביה קרני כלומר אתרא לקרני. כרכינהו להני ביסתרקי למזבן ואמרי ליה כ"ע לישיימינהו מר. אמר להו הכי והכי שוו דבעי למיהב שווי' אילו בסתרקי להנהו זוגא דרבנן א"ל ההוא זוגא דרבנן חשדתינן דאתינן לוותך לישקלינהו מר לבסתרקי דלא בעינא להו. מסאני אוכמי' כנכרים ולא רמו חוטי. ציצית:

דף כב.

מפני שהיא מכה מהלכת. שלאחר שנראה כל שהוא אינו מפסיק:

שניהם אינה משולחת דאקראי היא מחמת רעבתינתא. א"נ בשדה ביום מסיים הברייתא בשדה הסמוכה לאגם. עמדה אינה משולחת לפי שלבה גסה באגם שהיא מצויה שם. בשדה שאינה סמוכה לאגם עמדה משולחת. באגם גופיה לא הוה משולחת עד דאכלה מהן. כוכי דאגמא דציידי. צריפין דיורין קטנים שדרין בהן ציידים ועל אותו גג עלתה דס"ד לא חשיב גג קמ"ל:

דף כב:

והכתיב ונתתי שלום ואין צריך לומר חרב שאינה של שלום שאינה עוברת:

שאין דורו דומה יפה שאין מעשה ידי הדור יפה שלפיכך הוא בא:

כמלא תנור תבואה כמו שהיה קרקע התנור מכוסה מתבואה. כמלא תנור פת היינו מעט. כמלא פי תנור משמע פת שהוא סביב הפה. כי כיסא דתנורא ככיסוי פי התנור דהיינו פת אחד:

וטיהרו את הבשר שהרי נתעכל וטמאו את העצמות. שלא נתעכל:

לסגף לענות כדמתרגמינן לענות לסגפא:

או לא הודו לו כלל. דאין מתריעין על הדבר כלל אפי' בחול בזמן שישנו במקום אחד. מאי טעמא אין מתריעין על רוב גשמים:

ובגולה מתריעין על רוב גשמים לפי שהן יושבין באגם ורוב גשמים קשה להם. תנו עיניכם שתתפללו. אופל הר גבוה:

לשפשף במים. מילתא דלא אפשר רגלו כידו (למ"ה) רגלו או ידו. אינבא. לנטרא:

דף כג.

בלילי רביעיות שאין בני אדם מצויים לחוץ מפני אגרת בת מחלת. אם נמחת נתכסה. צריך אתה להתנדות שמטיח דברים כלפי מעלה:

ת"ר פעם אחת וכו' היינו (פ"ע) [פ"א] עצמו דמתניתין:

עג עוגה וצר צורה. ראינוך ולא נמות בתימא. בשביל שראינוך לא נמות. שאלו היו שנים כשני אליהו שאין מפתחות של מטר ביד הקב"ה לא נמצא שם שמים מתחלל. שנמצאת מחלל את שבועתו:

משוניתא סלע:

רמכי ולדות. אי חברא שיהא לו חבר טוב שנוהג לו כבוד:

דף כג:

איפגר. איבטל:

להכי שאלה להתעטף ולהכי לא שיילה למידר משאוי עלה. מחביא עצמו מתפלל בחשאי:

מחביא בבית הכסא צנוע:

לחסידי דבבל. שהיו מתפללין בפרהסיא ותקיפי דארעא דישראל מתפללין בצינעא[26] וקול התור מכאן שהמלאך דומה לתור דהיינו עגל. קואלקא. בוצלא:

דבי חמי. חמיו. לא מקבלי אינשי בית עלי דהויא מכוערת טפי:

עמי היתה ושלחתיה. כלומר בתחילה היה לבי לכך אבל כבר קבלתי עלי שלא להטריח את קוני:

דף כד.

שיבש בו כסלע חייב משום צידה ומשום נטילת נשמה:

אמר ליה ר' יוסי בר ר' אבין ובין סנפיריו א"ל רב יוסף הא בין סנפיריו ר' יוסי היא. כלבא גורן. משמואל הרמתי שהיה מבקש ומביא מטר אפי' בימי קציר חטים דכתיב הלא קציר חטים וגו':

בתרייהו דבי נשיאה אזלינן וכי קבילו אינהו הוי כמו קבילו אנו. מעיני העדה עיקר העדה היינו דבי נשיאה. קוסא אתרא. דחיקא. בני אדם דחוקים:

[26] מתיבות וקול התור עד דהיינו עגל לא שייך כאן ומקומו להלן כה ע"ב:

דף כד:

האשה שכובשת ירק בקדרה ונגע טומאה לקלח אין מביאין טומאה לירק כיון דנכבשו בטיל ליה בתורת יד:
זיתים בטרפיהן טרפא נמי הם ידות:
אנא קיימנא בההיא שעתא:
דפרונאי מקום:
שחונה חמימה:

דף כה.

מרדה לרדות הפת:
סניפין שמלאכים האריכום בחתכי קורה:
מגביהו מן הקרקע שלא יקוץ סמוך לקרקע שיחליף גזעו:

דף כה:

ארז עצמו אין גזעו מחליף שאר מיני ארזים גזען מחליף:
כמלא ברך המחרישה. גומות של מחרישה:
כאן בעבודה שהיא מפורדת דרכה ונכנסת בה מים טפח מהרה (אין שוה) מלמטה טפחים ובשאינה עבודה שהיא קשה עד שנכנס טפח מלמעלה עולה ג' טפחים מלמטה:
שני ריעים ניסוך המים וניסוך היין קול צינוריך היינו שני ניסוכין:
שנענה מט' שעות ולמעלה שהיה רגיל לאכול בט' שכן דרך אדם לאכול בשש ומלך שישן עד שלש שעות אוכל [בט'] ולפי שלא אכל בט' אלא בעשר חשיב תענית:
קודם חצות שנינו דאין משלימין ואין צריך לו להשלים:
הדרן עלך סדר תעניות

דף כו.

דשכיחא ביה שכרות ולא מצי מכווני לאחר אכילה:
בשלשה פרקים כו' בתעניות ובמעמדות ודאי מעמדות הן בכל יום אלא לכך חשיב פרק בפני עצמו דלא כל ישראל הן אלא של אותו משמר ובתעניות יש כל ישראל ויש מהן ד' פרקים ביום:

דף כו:

במוסף דהיינו יוה"כ שיש בו מוסף:
אמר רב נחמן זו דקתני נושאין כפיהן בשחרית במוסף במנחה בנעילה ר"מ היא. כל יומא טעמא מאי אין נושאין כפיהן[27] האידנא בתענית ובמעמדות וביוה"כ (ובמעמדות) דאית בהו תענית נמי שכיחא שכרות להכי נושאין כפיהן בכל ד' תפלות שבהן:
מנחה ונעילה דבשאר יומי שכיחא שכרות גזרו בהו רבנן בהני דלמא אתי למיעבד בשאר יומי נמי:
אבל אורויי מורינן כרבי מאיר למאן דבעי כמאן הלכה:
והואיל והלכה כרבי יוסי האידנא מאי טעמא פרסי כהני ידייהו ביום הכפורים במנחה כיון דבשקיעת החמה פרסי שהיו מאחרין לתפלת המנחה:
שכור אסור בנשיאת כפים דקתני מאי טעמא לא דשכיחא ביה שכרות:
[28] מהו משרת מותר דכתיב יין ושכר אל תשת אבל אוכל הוא חרצן:
אף כהן מברך לא יהא בעל מום והא קיימא לן דבעל מום מברך אלא אם כן יהו מומין שבגלוי. הא איתקש לנזיר מה נזיר בעל מום אף מברך בעל מום:

דף כז.

מאי חזית דאקשית לקולא דאקשת ליה לנזיר דבעל מום מותר ואקשת ליה למשרת דבחרצן מותר אקיש לחומרא ונימא מה נזיר אסור בחרצן אף מברך אסור בחרצן ומה משרת בעל מום לא אף מברך בעל מום לא:
אסמכתא דרבנן הוא הא דמקשינן מברך לנזיר ולמשרת מדרבנן היא:
ה"ק ואלו הן מעמדות דקתני לקמיה התקינו נביאים הראשונים כ"ד משמרות (כל) [של] כהנים על כל משמר היה מעמד בירושלים כהנים ולוים שבמשמר עולין בירושלים וישראל שבאותו משמר מתענין וכו' ומקצתן עולין לירושלים כדי שיעמדו על הקרבנות:
אי הכי נפישי להו דמשמע דהוי ל"ו משמרות אלא אימא שתים עשרה כלומר מאותן עשרים וארבעה הוי מהן שתים עשרה מיריחו ושתים עשרה מכל שאר ישראל:
כיצד הגיע זמן משמרות לעלות חצי משמר עולה מא"י וחצי משמר מיריחו וכן כל משמר ומשמר עולה חצי מא"י וחצי מיריחו דהיינו שתים עשרה מא"י ושתים עשרה

[27] אולי צ"ל במנחה משום שכרות האידנא וכו' דאית בהו תענית ליכא שכרות ולהכי וכו'.
[28] צ"ל מה משרת מותר בחרצן וכו' אף כהן מברך מותר בחרצן: אף כהן וכו'.

מיריחו ולמה כל משמר חציו מיריחו לפי שהן קרובין לירושלים מספקין מזון לאחיהן שאר חצי משמר הבאין מא"י ממקום רחוק ואין יכולין להביא מזון עמהן:

עיקר שירה בפה ואין צריך כלי שיר:

בא דוד ושמואל והעמידום בין שניהם כ"ד קשיא לרב חסדא דאמר שמואל תיקן י"ו ודוד כ"ד תריץ הכי קאמר מיסודו של שמואל הרמתי שהוא העמידן על י"ו חזר דוד והעמידן על כ"ד. מיתיבי משה תקן י"ו משמרות וקשיא לרב חסדא דאמר ח' משמרות וכשרבו בני אלעזר חילקום לי"ו משמרות היינו כ"ד משמרות וכי תימא כי היכי דנפישי בני אלעזר כן רבו בני איתמר ולעולם בימי משה הוא ארבע מאלעזר וארבע מאיתמר כדאמר רב חסדא והתרבו בני אלעזר והעמידום על י"ו נתרבו בני איתמר והעמידום על ח' והיינו דכתיב וימצאו בני אלעזר וגו'. ת"ש בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר כלומר כל בית אב אחד של אלעזר חילקו לשנים אבל בני איתמר כדקיימי בימי משה קיימי עכשיו ומדכתיב ולבני איתמר לבית אבותם שמנה אלמא דבימי משה הא שמנה מאלעזר ושמנה מאיתמר וקשיא לרב חסדא אמר לך רב חסדא תנאי הוא דאשכחן תנא דלעיל דתניא משה תיקן ד' מאלעזר וד' מאיתמר ואנא דאמרי כוותיה:

דף כז:

בללום ונתנום בקלפי שכשחלקו כל משמר לו' משמרות היה מחלוקת ביניהם שזו אומר אני עולה תחלה וזו אומר אני עולה תחלה מה עשו כתבו שמות ראשי של אותן ה' משמרות שהוסיפו ממשמר ידעיה ובא ידעיה ונטל חלקו וחלק חבריו שהניח ידיו בקלפי ואומר שם אותה משמורה שעולה בידי תחלה היא עולה תחלה אחרי וכן בשניה וכן בשלישית וכן ברביעית וכן חמישית וכן עשה חרים וכו'. שאפי' יהויריב עולה שהוא לא רצה לעלות עם עזרא:

מנה"מ דקורין במעמדות מעשה בראשית אמר רב אסי אילמלא מעמדות כלומר קרבנות לא נתקיימו שמים וארץ שנא' ויאמר ה' אלהים במה אדע וגו' קחה לי עגלה משולשת וגו' דהיינו קרבנות לפיכך קוראין במעשה בראשית כשעוסקין בקרבנות לפי שכל מעשה בראשית אינו מתקיים אלא בשביל הקרבנות:

אנשי משמר היו מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון שבו כהנים של משמר נחלק לז' בתי אבות וכל בית אב עובד יום אחד וביום שבית אב עובד שאר כל כהנים אנשי משמר ז' בתי אבות מתפללין על קרבן שמקריבין אחיהם בית אב שביעי שיתקבל ברצון:

אנשי מעמד היו יושבין ד' תעניות כלו' אותן ישראל של מעמד כדאמרנו לעיל במשנתנו שמתכנסין בעריהן יושבין ד' תעניות על יורדי הים לפי שנאמר בו והיה רקיע בתוך המים על הולכי מדברות לפי שנאמר בו ותראה היבשה על אסכרא לפי שנאמר בו יהי מאורות מארת כתיב דמשמע מארה על עוברות ומיניקות לפי שנאמר בו ישרצו המים נפש חיה דהיינו דמעוברות. מפני הנוצרים לפי שיום חג שלהם באחד בשבת ואם היו ישראל מתענין היו כועסים. שלישי דיצירה שאדם נוצר בערב שבת והוי אחד בשבת שלישי ויש בו חולשא. במוצאי שבת ניטלת ממנו ויש בו חולשא:

דף כח.

במוסף במנחה וכו' ופי' בגמ' רב אמר דולג שראשון קורא ג' פסוקים ושמואל אמר פוסק שאינו דולג משום גזרה משום הנכנסין ומשום היוצאין שאם קורא ראשון ג' פסוקים שלמין א' היוצא לאחד כשסיים הראשון שלא נשתייר לשני לקרות אלא ב' פסוקין וכן אם מתחיל השני בפסוק הג' הנכנס לאחר שסיים הראשון כששומע ששני קורא הג' אומר לא קרא הראשון אלא ב' פסוקים:

דאית ביה רווחא שיכול לקרות פסוק אחד מפרשה אחרת אבל דלא מצי למקרי מפרשה אחרת דאית לה למיקרא למחר או דולג או פוסק. ובמנחה קורין על פיהן מה שקורין שחרית בספר כדרך שקורין כל השנה בספר:

ערב שבת במנחה לא היו נכנסין לקרות בפה לפי שהן עוסקין לכבוד שבת לטרוח בסעודת שבת והאי דקתני בששי ותצא וגו' היינו בשחרית בספר:

אין בו מעמד שחרית כלומר אין קורין מה שקורין במעמדות לפי שעוסקין בהלל. קרבן מוסף אין בו נעילה כלומר שיש בו קרבן מוסף אין בו תפלת נעילה ואין קורין במעמדות לפי שעוסקין בקרבן וקסבר דתפלת נעילה קודם לתפלת מנחה ולפי שתפלת מוסף עד הערב עוסקין במוסף בשעת נעילה. קרבן עצים אין במנחה כלומר ביום שמביאין קרבן עצים אין קוראין במעמדות במנחה. לפי שעוסקין בקרבן עצים:

קרבן מוסף אין במנחה כלומר מנחה קודם לנעילה ובשעת מנחה עוסקין במוסף ואין פנאי לקרות במעמדות:

מה הפרש בין זה לזה כלומר מ"ש דמוסף דוחה מנחה ואין דוחה נעילה וקרבן עצים דוחה אפי' נעילה:

הללו קרבן מוסף דברי תורה ואין צריכין חיזוק ואין צריך שיהא דוחה אלא מנחה שסמוך לו אבל קרבן עצים שהן מדברי סופרים וצריכין חיזוק לפיכך עשו בו חיזוק שדוחה אפי' נעילה שאינו סמוך לו:

ועמהן עם זתוא שהוא אחרון כהנים ולוים וכל מי שטעה שבטו שאינו יודע מאיזה שבט הוא:

שבו בני פרעוש שניה. הן הולכין פעם שניה להביא עצים. באחד בטבת לא היה בו מעמד כל היום שהיה בו הלל בשחרית וקרבן מוסף במנחה וקרבן עצים בנעילה:

למה הוצרכו לקבוע הני זמנים להביא עצים למערכה:

פרדסאות. ממונים:

בקציעות. של דבילה:

עיטרום בסלים כמצוה דכתיב ונתת בטנא. פרקום והביאום. עצים של סולמות לירושלים לקרבן עצים. בני פחת מואב הן בני דוד ולהכי קרי ליה מואב משום דאתי מרות המואביה הן בני יואב דאתי נמי ממואב מאמו:

הן בני דוד ועל שם עדינו העצני קרי ליה בני עדין. הן בני יואב ועל שם דוד שהיה ראש משפחותם קרי להו בני עדין על שם דוד. אי ר"מ ליתני נמי שבו בני דוד שניה דר"מ קאמר הני פחת מואב הן בני דוד כיון דתרוייהו קתני להו במתניתין כדתני בני דוד איבעי להו למיתני שבו שניה דכבר קתני דבאו פעם ראשונה דקתני באו בני פחת מואב. אי ר' יהודה ליתני שבו בני דוד שניה נמי דהא תני במתניתין שתי פעמים בני דוד דר' יהודה אמר דבני עדין הן בני דוד אי ר' יוסי ליתני שבו בני יואב שניה. תרי תנאי אליבא דר' יוסי דהאי תנא דאמר אליבא דר' יוסי בני פחת מואב הני בני יואב לא אמר דר' יוסי אמר בני עדין הן בני יואב ומאן דאמר אליבא דר' יוסי בני עדין הן בני יואב לא אמר דר' יוסי אמר בני פחת מואב הן בני יואב ולא תני במתניתין בני יואב אלא פעם אחת להכי לא קתני שבו בני יואב שניה:

דף כח:

מ"ש הלל דדחי דידיה ומ"ש מוסף דלא דחה דידיה התם קאי דקתני במתניתין יש בו הלל אין בו מעמד דשחרית קרבן מוסף אין בו במנחה ופריך מר קשישא מ"ש הלל דדחי מעמד בתפלה דידיה דהיינו שחרית ומוסף לא דחי מעמד בתפלה דידיה דקתני מוסף אין במנחה דמשמע אבל במוסף עצמו איכא מעמד:

א"ל ומי בעיא לך דמוסף דחי דידיה השתא מנחה דלא הוה דידיה דחי ליה מוסף ממעמד דידיה דמוסף מיבעיא אמאי[29] דחי נמי במנחה הא הלל לא דחי אלא דידיה דשחרית לחודיה:

ר' יוסי קאי כוותך. דמוסף לא דחי אלא מעמד דמוסף ולא דמנחה:

דידיה נמי לא דחי. תמי' וכי מוסף לא דחי מעמד שבמוסף:

י"ח יום גומרין את ההלל ולא קתני ר"ח. לא יתחיל הלל בר"ח:

ובשבעה (עשר) [עלה] ואותו יום לא חשבינן אלא מכן ואילך חשיב מ' יום כ"ג דסיון שהוא מלא וי"ז בתמוז הרי מ' נמצא שבמ' ירד ושבר את הלוחות. מעת הוסר התמיד לתת שקוץ כלומר ביום שהוסר התמיד הקים צלם וכבר אמר בי"ז בטל התמיד (דכתיב עלה לליצנותא) בט' באב נגזרה גזרה על אבותינו שלא יכנסו לארץ ובערב ט"ב חזרו מרגלים ולמחר קבעו ט"ב:

דף כט.

דרך שלשת ימים הרי כ"ב דיום עשרים עצמו דאייר הוא מחשבון הג' ימים וכתיב עד חדש ימים דהיינו (כ"מ) [כט] ימים וחשוב ז' דאייר לפי שהוא חסר וכ"ב דסיון הרי החדש ימים ועדין נשתיירו ח' דסיון לפי שהוא מלא וכתיב ותסגר מרים שבעת ימים הרי כ"ט דסיון ובאותו יום עצמו שלח מרגלים וכתיב וישובו מקץ ארבעים יום חשוב ב' דסיון וכ"ט דתמוז הרי ל"א וח' דאב דאמרת דבערב ט"ב חזרו א"כ לא הוו בדרך אלא מ' נכי חדא וקרא אמר ארבעים:

תמוז מליוה ואיכא ל' דתמוז נמצא בערב ט"ב מ' מלאים ולמחר קבעי לט"ב. קרא עלי מועד שקבעו תמוז של שלשים. וחובה ע"י חייב לפי שבט"ב היה כבר חייב ששרף בו בראשונה. כשהרס משמע נחרש:

בעל החוטם כלומר עין שבהם חשוב שבהם. דבטלי קצרי. לכבס וללבוש מאי כבוד שבת איכא במאי דלבוש בחמישי אלא לאו להניח וללבוש בשבת דהיינו כבוד שבת טעמא דבחמישי לפי שהוא קרוב לשבת אבל שאר יומי אפילו להניח וקשיא לרב הונא:

דף כט:

לעולם לכבס וללבוש בחמישי ודאמרת מאי כבוד שבת איכא דלית ליה אלא אותו חלוק ולא מצי להמתין עד שבת והיינו כבוד שבת דמכבס ליה ולהכי שאר יומי אסור אבל

[29] חסר כאן וצ"ל א"ל הכי קאמינא לך לא לדחי אלא דידיה ואמאי דחי וכו'.

להניח לא הוי אסור וגיהוץ שלנו אסור. לייט עלה אביי במאן דכביס בע"ש בט' באב מן המנחה ולמעלה קורין ג' הואיל וכל חמישי ושני קורין ג'. מפטיר אסוף אסיפם. תיובתא דשמואל הא דקתני מותר לכבס כל השבוע ושמואל אמר לאחריו נמי אסור:
מחגה מה חגה ח' ימים אף מיעוט שמחה ח' ימים:

דף ל.

ותרווייהו לקולא הלכה כר"מ דאמר אין אסור אלא עד התענית והלכה כרשב"ג דאין איסור אלא אותה שבת והוא שלפני ט' באב:
בסעודה המפסיק סעודה אחרונה שמקבל עליו תענית. אבל בסעודה שאין מפסיק כגון סעודה שאוכל קודם לכן שעדיין יאכל אחריה. כל שהוא משום ת"ב היינו ט' באב עצמו כל שאינו משום ת"ב שאר תעניות. קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרות לפי שמצטער:
כל זמן שהוא כשלמים שני ימים ולילה אחד אינו אוכל בערב ת"ב אבל אחר כן אוכל שבטל מתורת בשר. מחייב בכפיית המטה לכוף מטתו כאבל:

דף ל:

עוברות ומיניקות שאי אפשר להם בלא מטות מה תהא עליהם:
שאר מטות שאינו שוכב עליה דר' יהודה מחייב לכוף כל המטות שבבית וחכ"א אינו חייב לכוף אלא מטתו בלבד:

דף לא.

כל הכלים המשאילות זו לזו טעונות טבילה שמא דנדה היו. יום שכלו מתי מדבר וקבעו יום טוב לפי שחזר הדיבור למשה. יום שפוסקין מלכרות עצים למערכה ומיכן ואילך מוסיפין לעסוק בתורה:
תשש כחה של חמה. ואינה מייבשת העצים. יום תבר מגל כלומר מיכן ואילך אין צריכין המגל לכרות עצים:
ודלא מוסיף מלילות על הימים לעסוק בתורה [יסיף] לפי שכבר גדולין הלילות:
אפי' מקופלין חיישינן שמה ישבה עליהן נדה. לעשות מחול להצדיקים שהצדיקים עושין מחול והקב"ה יושב באמצע ומראין זה לזה ואומרים הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו:
הדרן עלך בשלשה פרקים וכולה מסכתא ופרקיהון ארבעה וסימניהן הזכרת סדר תעניות שלשה: